

Komisja Naukowa Paleolimnologii Polskiego Towarzystwa Limnologicznego

GRZEGORZ KOWALEWSKI, ANDRZEJ OSADCZUK, JAROSŁAW PAJĄKOWSKI, WOJCIECH TYLMAN

Paleolimnologia, jako dziedzina wiedzy, nie znajduje dotąd należytego miejsca w nauce polskiej. Mimo, że zajmuje się nią wielu badaczy, stoi nieco na uboczu, stając zaledwie składową innych dziedzin nauki. Rozwój tej dyscypliny badawczej przeżył swój „falstart” w połowie lat 70., kiedy to odbyło się kilka ważnych konferencji jej poświęconych, zorganizowanych wspólnie przez geografów, hydrobiologów i geologów czwartorzędu (por. s. 107). Później tematyka paleolimnologiczna w naszym kraju obecna była, a jest także dziś, przede wszystkim na konferencjach poświęconych geologii, geomorfologii i paleobotanice czwartorzędu z tej racji, że na analizach osadów jeziornych, zarówno ich składowej biotycznej, jak i elementach abiotycznych oparte są schematy stratygraficzne czwartorzędu oraz wnioski paleoklimatyczne i paleoekologiczne. Przeważa tu jednak badanie jezior kopalnych. U podstaw zainteresowania tą tematyką leży właśnie dążenie do wyjaśnienia rytmu funkcjonowania przyrody i jego antropogenicznych modyfikacji. Coraz więcej uwagi poświęca się także badaniom jezior współczesnych, bowiem to ich osady, obok osadów mokradeł, stanowią najlepsze źródło informacji o przemianach środowiska zachodzących w okresie nowożytnym, zwłaszcza ostatnich 200-300 lat. Te prace, z kolei, rozwijane są głównie w środowisku hydrobiologów.

Ze względu na tak znaczne rozproszenie badań paleolimnologicznych zaistniała potrzeba powołania organizacji, która służyłaby archiwizowaniu i wymianie bieżących informacji o badaniach prowadzonych na tym polu, zarówno w skali kraju, jak i poza nim. Uczniowie zainteresowani tą tematyką pracują w różnorodnych ośrodkach badawczych, czego najlepszą ilustracją są miejsca pracy wymienionych poniżej członków-założycieli KNP. Ponieważ tematyka „paleo” obecna była także na corocznych konferencjach limnologicznych, organizowanych przez Polskie Towarzystwo Limnologiczne, powstał pomysł utworzenia w ramach tej organizacji Komisji Naukowej, zajmującej się właśnie paleolimnologią – nauki, jakby nie było, ściśle związanej z limnologią. Jest to próba stworzenia interdyscyplinarnego forum, umożliwiającego zainteresowanym wgląd w wielokierunkowość badań prowadzonych na tym polu i, tym samym, ogłęd całości zagadnień tej także rozproszonej w naszym kraju dziedziny wiedzy. Paleolimnologia jest jednym z dynamicznie rozwijających się nurtów współczesnego przyrodoznawstwa w nauce światowej, mamy więc nadzieję, że nasze działania przyspieszą jej rozwój także w naszym kraju.

Powstanie Komisji Naukowej Paleolimnologii

Komisja Naukowa Paleolimnologii Polskiego Towarzystwa Limnologicznego została powołana w dniu 4 października 2006 roku przez Walne Zgromadzenie Członków PTLim (jednogłośnie) w pierwszym dniu obrad X Jubileuszowej Konferencji Limnologicznej (Czernica, 4-6 X 2006) na podstawie § 3 i § 34 Statutu PTLim. Wniosek o powołanie złożyli członkowie PTLim: Grzegorz Kowalewski, Krystyna Milecka i Marek Turczyński. Wg § 3 Statutu PTLim „Komisje Naukowe są stałymi lub powoływanymi doraźnie jednostkami organizacyjnymi PTLim o jednoznacznie określonej problematyce naukowej, obejmującej swym zakresem merytorycznym poszczególne dziedziny limnologii.” Siedzibą władz Komisji jest Poznań, a obszarem jej działania cały kraj. Komisja Naukowa Paleolimnologii jest pierwszym tego typu ciałem statutowym, powołanym w ramach PTLim.

Tego samego dnia odbyło się na zebranie założycielskie wszystkich zainteresowanych paleolimnologią: Obecni byli (w kolejności alfabetycznej):

1. Ryszard Krzysztof Borówka - Zakład Geologii i Paleogeografii, Instytut Nauk o Morzu, Uniwersytet Szczeciński
2. Jacek Cieściński – ATR Bydgoszcz,
3. Roman Cieśliński – Katedra Hydrologii, Instytut Geografii Uniwersytet Gdański
4. Karolina Czarnecka – Katedra Geomorfologii i Geologii Czwartorzędu, Instytut Geografii Uniwersytet Gdański
5. Janusz Dworniczak – Katedra Geomorfologii i Geologii Czwartorzędu, Instytut Geografii Uniwersytet Gdański
6. Grzegorz Kowalewski – Zakład Biogeografii i Paleoekologii, Instytut Paleogeografii i Geoekologii UAM Poznań
7. Katarzyna Król – Zakład Analiz Środowiskowych i Kartografii, Akademia Górniczo-Hutnicza Kraków
8. Mirosława Kupryjanowicz – Zakład Botaniki, Instytut Biologii, Uniwersytet w Białymstoku
9. Łukasz Lamentowicz – student, UAM Poznań
10. Krystyna Milecka – Zakład Biogeografii i Paleoekologii, Instytut Paleogeografii i Geoekologii UAM Poznań,
11. Andrzej Osadczyk – Zakład Geomorfologii Morskiej, Instytut Nauk O Morzu, Uniwersytet Szczeciński
12. Paweł M. Owianny – Zakład Geomorfologii, Instytut Paleogeografii i Geoekologii UAM, Poznań
13. Jarosław Pająkowski – Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Wisły, Świecie n. Wisłą
14. Dominik Pawłowski – Zakład Paleontologii i Stratygrafii, Instytut Geologii UAM Poznań,
15. Jacek Rutkowski – Zakład Analiz Środowiskowych i Kartografii, Akademia Górniczo-Hutnicza Kraków
16. Michał Słowiński – student, UKW Bydgoszcz
17. Krystyna Szeroczyńska – Instytut Nauk Geologicznych PAN, Warszawa,
18. Kazimierz Tobolski – Zakład Biogeografii i Paleoekologii, Instytut Paleogeografii i Geoekologii UAM Poznań,
19. Marek Turczyński – Zakład Hydrografii, Instytut Nauk o Ziemi, UMCS Lublin

20. Wojciech Tylmann – Katedra Geomorfologii i Geologii Czwartorzędu, Instytut Geografii Uniwersytet Gdański
 21. Edyta Zawisza – Instytut Nauk Geologicznych PAN, Warszawa,
 22. Sławomir Żurek – Zakład Paleogeografii Czwartorzędu i Ochrony Przyrody, Instytut Geografii, Akademia Świętokrzyska Kielce

Głównym punktem zebrania było przedstawienie idei powołania KNP oraz wybór władz. Wybrano Zarząd KN w składzie: Grzegorz Kowalewski – przewodniczący, Andrzej Osadczuk – członek, Jarosław Pająkowski – sekretarz, Wojciech Tylman – członek. Naszemu spotkaniu założycielskiemu patronowali znakomici Polscy paleolimnolodzy: profesorowie Krystyna Szeroczyńska i Kazimierz Tobolski. Mimo naszych próśb – nieskutecznych, jak widać – nie dali się oni nakłonić do kierowania KNP, zostawiając to, jak stwierdzili, „młodszym”. Jednak swoisty „patronat”, jaki objęli nad nami w czasie zebrania założycielskiego traktujemy jako dobrą wróżbę na przyszłość (podjęli się roli Komisji Skrutacyjnej!). O tym bowiem, że w nauce ważna jest ciągłość pokoleń, i relacja mistrz-uczeń przekonywać chyba nikogo nie trzeba.

Komisja Naukowa Paleolimnologii jest otwarta na współpracę. Aby zostać jej członkiem należy najpierw zostać członkiem PTLim. Deklarację członkowską PTLim można pobrać ze strony internetowej towarzystwa (<http://atlas.umcs.lublin.pl/PTLim>), tamże znajduje się numer konta, na które należy wpłacić roczną składkę w kwocie 50 PLN. Deklarację członkowską KNP można pobrać na stronach internetowych Zakładu Biogeografii i Paleoekologii UAM w Poznaniu (www.zbip.amu.edu.pl).

Cele i propozycje działań

Komisja Naukowa Paleolimnologii skupia naukowców zajmujących się badaniem osadów dennych jezior współczesnych i kopalnych, genezą tychże, procesami osadotwórczymi, tafonomicznymi i diagenetycznymi oraz badaniem paleośrodowisk w oparciu o dane uzyskiwane podczas badań osadów. W sferę zainteresowań KNP wchodzi również zagadnienia związane z zanikaniem jezior, w szczególności badania osadów torfowiskowych, których depozycja kończy proces wypełniania mis jeziornych.

W ramach prac KNP przewidywana jest organizacja spotkań informacyjnych i szkoleniowych w celu wymiany wiedzy i doświadczeń uczonych, zainteresowanych tą tematyką. Będzie to kontynuacja idei zapoczątkowanej w 2004 roku poprzez zorganizowanie przez Katedrę Limnologii UG warsztatów limnologicznych dotyczących badań osadów dennych (zob. s. 105).

Baza realizowanych projektów badawczych, ich wykonawcy i publikowane wyniki

Jednym z głównych celów KNP będzie wymiana informacji na temat prowadzonych projektów badawczych,

związanych z tematyką paleolimnologiczną. Medium do tego służącym będzie strona internetowa KNP, która znajduje się w przygotowaniu. Przewiduje się także opracowywanie bazy danych na temat wszystkich minionych projektów badawczych, których wyniki często ulegają zapomnieniu. Baza taka będzie funkcjonowała, w miarę możliwości, również w Internecie. Podczas wstępnej kwerendy naliczono kilkaset jezior kopalnych i współczesnych, w których rozpoznano osady denne. Niestety, w większości przypadków, są to pojedyncze wiercenia. Stanowisk badań nie jest w stanie zewidencjonować pojedyncza osoba, dlatego liczymy, że członkowie KNP, pochodzący z różnych ośrodków naukowych naszego kraju dotrą do wszystkich stanowisk, często publikowanych jedynie w lokalnych wydawnictwach lub w ogóle nie publikowanych i zgłoszą je do bazy. Na stronie internetowej KNP winna znaleźć się także prezentacja sylwetek naukowych członków komisji wraz z danymi adresowymi.

Strona powinna pełnić także funkcję wymiany informacji o materiałach publikowanych, zarówno przez członków KNP, jak i innych uczonych, pracujących w naszym kraju. W miarę możliwości chcielibyśmy owe publikacje (lub ich streszczenia) zamieszczać. Dotyczy to zwłaszcza tych, które za względu na ograniczoną dystrybucję są trudno dostępne. Omówienie dostępnych zasobów podręcznikowych także byłby pomocne, zwłaszcza młodszymi adeptom paleolimnologii.

Forum dyskusyjne i informacje o życiu naukowym

Problem wymiany informacji był na konferencji jednym z ważniejszych poruszanych spraw. Dlatego zamierzamy przygotować krajowe forum dyskusyjne, analogicznie do istniejącego forum JOPL. Dotyczy to także krajowych i międzynarodowych seminariów i konferencji oraz relacji z poruszanej tam tematyki. Niektóre z tych celów staraliśmy się wypełnić już w trakcie X Konferencji Limnologicznej, na której prezentowano tematykę konferencji i spotkań międzynarodowych (por. obszerniejsze komunikaty w tym tomie).

Edukacja

Działania KNP skierowane zostaną także na wspieranie i propagowanie badań paleolimnologicznych oraz aktywną edukację. Jedną z proponowanych form jest udostępnianie swoich wystąpień konferencyjnych, oczywiście już po konferencji. W sieci można znaleźć wiele interesujących prezentacji PowerPoint, które znakomicie służą dydaktyce. Wszystkie zagadnienia prezentowane na stronach internetowych KNP mogłyby przynieść wymierny efekt edukacyjny, gdyby włączyć je zarazem do WIKIPEDI.

Opracowanie ujednoliconej terminologii oraz nowej klasyfikacji osadów dennych.

Ze względu na udział w PTLim specjalistów z bardzo różnych dziedzin nauki, wskazane byłoby opracowanie ujednoliconej terminologii, stosowanej w badaniach limno-

logicznych i paleolimnologicznych. Można by to połączyć z opracowaniem nowej, praktycznej klasyfikacji osadów jeziornych. Problem klasyfikacji osadów zaznaczył się już w dyskusjach towarzyszących referatom plenarnym podczas pierwszego dnia obrad (głosy prof. J. Rutkowskiego, prof. K. Tobolskiego, dr A. Osadczyka). Wskazane byłby udostępnienie w Internecie, może z fragmentami tłumaczeń, najważniejszych pozycji z literatury ostatnich 120 lat, bowiem pierwsze klasyfikacje, które wprowadziły do obiegu naukowego pojęcia funkcjonujące do dziś, zostały stworzone i opublikowane już pod koniec XIX stulecia. Brak precyzji w tej kwestii stwarza problemy w porównywaniu stanowisk badawczych. Liczne są także pozycje prezentujące współczesne ujęcia tego zagadnienia, odmienne od już istniejących, wskazując pilną potrzebę rozwiązania problemu klasyfikacji osadów dennych jezior. Konieczne byłoby w takich pracach odniesienie się do funkcjonujących na rynku słowników, przede wszystkim „Słownika Hydrobiologicznego”, który wytyczył pewne standardy terminologiczne, do których obecnie odnoszą się nauki przyrodnicze.

Paleolimnologia nowożytna

Badania zmian środowiska okresu nowożytnego stanowią obecnie wiodący nurt paleolimnologii. Ponieważ analizy takie bazują na szerokim spektrum wskaźników (multi-proxy investigation) oraz analizują materiały jezior współczesnych, stanowią znakomite pole współpracy limnologów, hydrobiologów, paleogeografów i paleoekologów. Ten nurt badań, związany mocno z aspektami aplikacyjnymi nauk przyrodniczych, wymaga niewątpliwie szczególnej uwagi. Przykładem projektu prowadzonego w szerokiej współpracy wielu dyscyplin badawczych (geologów, hydrobiologów, paleoekologów) jest badanie jezior poleskich pod kątem zmian warunków siedliskowych ichtiofauny (2 P06S 001 27 – kierownik – prof. dr hab. R. Kornijów, AR w Lublinie). Badania takie są możliwe w ramach projektów europejskich, związanych z dyrektywa wodną Unie Europejskiej (The EU Water Framework Directive).

Podsumowanie

Tematyka paleolimnologiczna obecna jest na wielu konferencjach. Szczególnie często prezentowana jest na konferencjach poświęconych badaniom czwartorzędu (np. seria Konferencji Paleobotanicznych, organizowanych w cyklu dwuletnim przez Państwowy Instytut Geologiczny – najbliższa w czerwcu 2007 w Szklarskiej Porębie, sesje naukowe PAU w Krakowie, konferencji Komitetu Badań Czwartorzędu). Punkt ciężkości tych konferencji leży jednak w zagadnieniach paleogeograficznych, osady denne zaś traktowane są jako źródło informacji o minionym klimacie i innych komponentach przyrody. Mniej uwagi poświęca się w nich samym jeziorom i ich funkcjonowaniu oraz zagadnieniom osadotwórczym. Dlatego tematyka związana z funkcjona-

niem jezior, zwłaszcza współczesnych, może stać się bardzo przydatna w odtwarzaniu dziejów jezior kopalnych. Tak się bowiem składa, że materiały do badań paleogeograficznych znacznie częściej pozyskiwane są ze stanowisk kopalnych, niż współczesnych jezior. Wiąże się to zapewne z trudnościami technicznymi podczas poboru osadów z dna jezior, szczególnie tych głębokich. Konieczne wydają się badanie procesów osadotwórczych w jeziorach. Poznanie natury tych procesów jest niezbędne w zrozumieniu przeobrażeń, jakim ulegają osady, aby uniknąć niewłaściwej interpretacji podczas odczytywania geologicznej ewolucji badanego środowiska (obszaru) (por. Tobolski 2000, rozdz. II.4).

Wydaje się dziś, że postępująca separacja nauk geograficznych od nauk biologicznych przynosi niepowetowane szkody rozwojowi każdej z tych dyscyplin. Tymczasem, właśnie paleolimnologia wydaje się być dziedziną limnologii szczególnie predysponowaną do łączenia w sobie doświadczeń nauk geograficznych (limnologia fizyczna), geologicznych (zagadnienia sedimentologiczne) i biologicznych (hydrobiologia). Mamy nadzieję, że wielki pożytek przniesie wzajemne otwarcie się środowiska limnologów fizycznych na hydrobiologów i vice versa w ramach prac KNP. Mamy także nadzieję, że KNP stanie się forum współpracy różnych dyscyplin badawczych, bowiem dziś istnieje spór nawet o to, komu przysługuje miano limnologa. Obie strony sporu, tj. hydrobiologia i limnologia fizyczna za ojca limnologii uznają Forela (Choiński 1995, Mikulski 1974) i to, już samo w sobie, jest wymownym symbolem wspólnych dążeń. W podobnym czasie na kontynencie amerykańskim rozpoczął badanie jezior Birge – ojciec limnologii amerykańskiej. Wg cytowanego przez Mikulskiego (1974) Reeda „ożenił [on] biologię z forelowską limnologią fizykochemiczną.” Fundamentalne, wielotomowe dzieło Hutchinsona (1957, 1967) także uwzględnia obie strony zagadnienia. Podobnie paleolimnologia musi uwzględnić obie strony – abiotyczną i biotyczną. Symptomatyczne jest, że najdoskonalszy, jak dotąd, polski podręcznik traktujący o osadach jezior i torfowisk napisał biolog (botanik) z wykształcenia, geograf z wyboru a paleoekolog z profesji – prof. Kazimierz Tobolski.

Literatura

- Choiński A. 1995. Zarys limnologii fizycznej Polski. Wyd. UAM w Poznaniu: 1-298.
 Hutchinson G.E. 1957, 1967. A treatise in limnology. 1. (1957), 2. (1967). New York. Jhon Wiley & Sons.
 Mikulski J.S. 1974. Biologia wód śródlądowych. PWN: 1-434.
 Tobolski K. 2000. Przewodnik do oznaczania torfów i osadów jeziornych, PWN, Warszawa: 1-508.